

"המדע אינו יכול עוד להסתפק בהצגת עצמו, כפעילות בלתי־תלויה בשאר החברה, מונהגת ע"י כללים משלה, ומכוונת ע"י דינאמיקה פנימית של תהליכייה שלה. יותר מדי מאותם תהליכים יש להם השפעות, אשר על אף היותם מבורכות מבחינות אחדות, לא פעם מביכות את האדם הממוצע, הרואה בהן איום על האוטונומיה האינדיבידואלית שלו. לעתים קרובות מדי, דוחף המדע את החברה לכיוונים בלתי מובנים לה, ושהיא בודאי לא בחרה לעצמה. הקהילה המדעית חייבת להכפיל מאמציה כדי להציג את המדע — באולם ההרצאות בביה"ס, בעתונות וע"י פעולות להפצת השכלה מכל המינים — כתהליך הניתן להבנה, מוצדק לגבי האדם, וניתן לשליטה על־ידו".

תפילות ושבועות של חולים ורופאים

ד"ר אברהם שטינברג

בשולחן ערוך, (אורח חיים, סימן ר"ל, סעיף ד'), נפסק: "הנכנס להקזו דם אומר: 'הי' רצון מלפניך ה' אלקי, שיהא עסק זה לי לרפואה, כי רופא חנם אתה". וכתב המגן־אברהם (שם, בס"ק ו'): "נראה לי, שהוא־הדין בכל מידי דרפואה יאמר זה". וכן הביא מרן הרב קוק זצ"ל בסדרו עולת ראייה (עמ' ש"צ): "הבא לעשות לו איזה דבר של רפואה יאמר וכו'. (וראה בלקוט שם, הסברו על ברכה זו). ומסיים בשו"ע, שם: "ולאחר שהקזו יאמר: ברוך רופא חולים". וכתב שם הטורי־זהב: "פשוט, שצריך שם ומלכות כמו שאר הברכות". אומנם במשנה־ברורה סיים: "אבל לא ראיתי נוהגין כן". ואכן, בשער הציון (אות ט') הוא מסיק, שלא לברך בשם ומלכות. לעומת זאת, הנוסח בסדרו של מרן הרב קוק זצ"ל הוא בשם ומלכות, והעיר שם: "ואם בפעולת הרפואה אין חשש סכנה כמו שיש בהקות דם, שיש בה חתוך ורידים — מברך בלא שם ומלכות, אבל מי שעושים לו נתוח, פשוט לפי עניות דעתי, שמברך בשם ומלכות, כמו בהקות דם".

בין שירי ר' יהודה הלוי (שירים נבחרים — ח. שירמן, הוצאת הריאלי — מס' 18) מצאתי שירו־תפילתו של המשורר, שאמר כאשר שתה משקה של רפואה:

"אלי, רפאני וארפא

אל יחרה אפך, ואספה!

סמי ומרקחי לך — בין טוב

בין רע, ובין חזק ובין רפה

אתה אשר תבחר ולא אנו

על דעתך הרע והיפה

לא על רפואתי אני נסמך —

רק אל רפואתך אני צופה. —" (ראה הערותי בעמ' 4-253).

★ ★ ★

לעומת תפילות ושירים של חולים מצינו גם תפילות ושבועות של רופאים, המבקשים או מעידים על התנהגות הולמת — מבחינה דתית ומוסרית כאחת — ביחס

לחולים. תפלות, ובעקר שבועות כאלו, אינן נחלתנו בלבד. מצינו דוגמתם גם בין העמים הקדומים, כגון שבועת הרופאים היהודיים, שבועת היפוקרטס הידועה, שבועת האסקליפיאדים ואחרים (ראה על כך בספרו של ד"ר ז. מונטגר: "מבוא לספר אסף הרופא"). אולם, דיה השואה חטופה בין שבועות, ובעקר תפלות, במקורותינו, לבין אלו של העמים כדי לעמוד על ההבדל הגדול ברמה המוסרית וביחס האחריות, שהרגיש הרופא היהודי לעומת עמיתו הנכרי. אפשר להמליץ על כך: "ראה מה בין בני לבין חמי"!

קיימות תפלות ושבועות של רופאים יהודים שונים: תפלת השחר של הרופא, בהקדמה לספר החיים, תפלת הרופאים לר' יעקב צהלון, בספר מרגליות טובות (ויניציה, 1665), שבועת האמונים של אסף הרופא ועוד.

לאחרונה פרסם ד"ר מונטגר ב"סיני" (כרך י"ב, עמ' ק"כ ואילך) את "משנה תפלה למשה", שהוא חידוש, שיחזור והשלמה של תפלת הרמב"ם, שהכל מדברים עליה ואף אחד לא ראה אותה עדיין. (בענין נוסח התפלה המיוחסת לרמב"ם, ראה בדבריו של מונטגר שם, וב"דפים רפואיים", כרך י"ג חוברת א' (מרץ 1954) מאת ד"ר י. לייבוויץ, ובספר חכמי ישראל כרופאים, עמ' 110). במסגרת מאמר זה אביא רק שבועה אחת ותפלה אחת להדגמת הרוח הטהורה והנפש האצילה של הרופאים היהודיים שחברו אותם.

שבועתו של רופא

ניתן בסלוביני בשנת שי"ט (1559)¹

"גשבע אני בבורא הגבור והקיים לנצח [ובעשר הדברות הקדושות, אשר ניתנו על הר סיני בידי משה המחוקק, בצאת ישראל לחירות מעבדות מצרים²], כי מעולם לא נטייתי בעבודתי הרפואית ממה שנמסר באמונה לנו ולבאים אחרינו³; כי מעולם לא השתמשתי בשקר⁴, לא הזמתי ולא שניתי דבר בגלל הבצע; כי תמיד שאפתי להרבות הצלת בני-אדם; כי מעולם לא הללתי את מי שהוא ולא גנתי מי שהוא בגלל עניני הפרטים, אלא אך כשהאמת דרשה זאת ממני. אם שקר בפי, יענשני גא הבורא ומלאכי רפאל בקצף עולם ואיש לא יתן מעולם אימון בי. לא השתוקקתי לפרס על עבודתי הרפואית⁵ וטיפלתי ברבים בלי לקבל פרס, ועם זה בלי להפחית בשקידתי. לפעמים קרובות דחיתי בחזקה ובלי נטיה לבצע את הפרס בעד עבודתי הרפואית שהציעו לי, וטוב היה בעיני לטפל ולהיטיב לחולה את בריאותו על-ידי שקידתי בטפולו מלהתפשר על-ידי נדיבותו [את שרותי נתתי בלי הבדל ליהודים, נוצרים ומסלמים⁶]; רום מצבו של החולה לא השפיע עלי מעולם, ובאותה שקידה טיפלתי בעניים כבני מרום עם הארץ; מעולם לא גרמתי למחלה; כשהבעתי את דעתי, הייתי אומר תמיד מה שחשבתי לאמת; לא בכרתי שום רוקח על משנהו, אלא בשהיה עולה עליו באמונתו או באופיו; כשרשמתי סמים הייתי אוזן במידת מתינות בהתחשבי עם מצב הכוחות של החולה; לא גליתי מעולם סוד שנמסר לי; מעולם לא נתתי משקה מות⁷; שום אשה לא הפילה בעזרתי⁸; מעולם לא התגאלתי בהנהגה שפלה בבית, אשר אליו נכנסתי לשירות רפואי; סוף דבר מעולם לא

עשיתי מעשה, שיכל להתחשב בלתי מתאים לרופא מכובד ומומחה ושמתי לנגד עיני את היפוקרטס וגלן. גם לא זולתי בהוראות אשר ניתנו ע"י אחרים שהצטיינו באומנותם. הייתי שקדן ולא נתתי לשום דבר להסיח את דעתי מלמוד בספרים טובים. קבלתי על עצמי אבדן רכושי, גסיעות רבות ומסוכנות, אפילו גלות, בשקט ועוז בלי חת כיאות לפילוסוף^א. כל התלמידים המרובים, אשר באו אלי היו כנים לי, ובמיטב כוחותי השתמשתי ללמדם ולהמריצם להנהגה טובה. את חבורי ברפואה הוצאתי, לא כדי להשביע את אהבת הכבוד, כי אם כדי שאוכל באיזו מידה שהיא — להועיל להרמת הבריאות של בני-אדם; אני משאיר לאחרים את המשפט אם הצלחתי בזה; אמנם זאת היתה מטרתי ואותה העליתי על ראש תפלתי". (ראה הערותי בעמ' 5-254).

תפלת הרופאים

בספר "תולדות אדם", שחיבר אליהו בעל שם, המכיל סגולות ורפואות מעשבים וסקמנים נמצאת תפלה, שכנראה נאמרה ע"י בעלי השם, וכך כתוב שם:

"וזהו הנוסח מתפילת הרופאים, שיוכל לומר כל רופא קודם שילך לבקר החולים:

רבונו של עולם, אתה הוא ה' לבדך, אתה עשית את השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה, הימים וכל אשר בהם, ואתה מחיה את כולם, ואתה נותן מחיה לכולם, וצבא השמים לך משתחווים, ואין בעליונים או בתחתונים שיאמר לך מה תעשה, ואת האדם עפר מן האדמה יצרת, נשמת חיים באפו נפחת והמשלתו במעשי ידך, כל שתה תחת כפיו, שהכל בעבורו יצרת. ואם יזכה לעשות רצון קונו — ידו בכל משלה, ואם לאו — יד כל בו. ותיסרהו ביסורים וחלאים והוכה במכאובים על משכבו, ורוב עצמותיו איתן יבול בשרו מרואי ושופה עצמותיו לא ראוי, ותקרב לשחת נפשו וחייתו לממתים. ואם ישוב בתשובה שלמה לפניך תרצהו ותרפאהו כדבריך, כדכתיב ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם, כי אתה הוא הרופא והרחמן הגאמן, כדכתיב מחצתי ואני ארפא. וכדי להודיע לכל באי עולם, שאתה הוא הרופא ולך היכלת והגדולה וממכון שבתך תשגיח לכל יושבי הארץ ובפרטיהם, בראת בעולמך רפואות לרפאות בהם בני-אדם למיניהם וכוונת מישרים בצוותך רפואות בהן ב"א אלו לאלו, ככתוב בתורה ורפא ירפא^א).

"והואיל וחסדים, שחננת את לבי, וכבוד והדר עטרתי וזכיתי לידע מעט מזעיר מחכמת הרפואה, לכן לעשות רצונך, אלקי, חפצתי ומשום אל תמנע טוב מבעליו להיות לאל ידך לעשות, דברתי אני עם לבי להתעסק במלאכת הרפואה בשמך הגדול והקדוש ובעזרתך, למען תצדק בדברך ותזכה בשפטך, כי אתה הוא רופא ולא אני, שאני כחומר בידך יוצר הכל, ובידך היכולת לרפאות בריותיך. ואיני נשען על חכמתי, ואיני שם בטחוני על הסמים ועל העשבים וסגולות שבראת בעולמך, כי הם כאמצעים להשלים רצונך להגיד גדולתך והשגחתך^א. ולפי שמלאכת הרפואה^א) מסוכנת מאוד, ועוד כי בער

אנכי מאיש ולא בינת אדם לי, ומתירא אני פן אמשש בצהרים כאשר ימשש העיור באפלה, לכן אמרתי להחזיק בשביל רחמיד וללכת אחריד כי באור פניך אהלך, ובאורך אראה אור, כי אתה גרי ה' וה' יגיה חשכי. לכן יהי רצון מלפניך ה' אלקי ואלקי אבותי, שתשכילני שכל טוב מלפניך, וחגני מאתך דעה בינה והשכל, והאירה עיני שכלי להבין ולהגיד חלאי הגוף על בוריים ואמיתתם מכל פרטי בני-אדם שיבואו לידי, והורני רפואות אמיתיות לכל אחד לפי מזגו, כפי הזמן הראוי לכל אחד מהם ובעת הראוי לאותה רפואה ולאותו החולי, ולא אכשל במעשי ולא בדברי ויראו אויבי וישמחו ויסעדני ואושעה ממכשול, ואל תארע תקלה על ידי, וגומלני חסדים טובים, כי לגמול חסד גכנסתי במלאכת הרפואה לפקה^ו) על גפשות עמך ישראל, לכן סייעני ופדני מחרפה ובזיון.

אנא אלקי, כך בטחתי, אל אבושה, אל יעלצו אויבי לי. ואם יבא לידי איזה חולה, שקרבה עת פקודתו ואנושה מכתו, יהי רצון שלא אגרום קירוב מיתתו ח"ו אפילו רגע אחד^ז), אלא למדני לתת לו סמים לקיים נשמתו בו עד שבא שעתו. ואם ימות ח"ו, יהי רצון מלפניך, שלא יחשדוני אוהביו ורעיו ובני משפחתו, ולא יהרהרו אחרי, שהייתי סיבת מיתתו אלא יצדיקו להם את הדין ויודו שגזירת המלך היא, אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש. ואם לא עת פקודתו קרבה אלא מדכאו ביסורים במידת רחמנותיך, כדי שישוב בתשובה שלימה לפניך, כי לא תחפוץ במות המת, כי אם בשובו מדרכו הרעה וחייה, יהי רצון מלפניך שתתגלגל זכות זה על ידי, שתורני מה אומר לו להחזירו בתשובה שלימה לפניך, ושיקבל יסורים באהבה, כדי שיהא כפרה על פשעיו, ועל ידי תשלח דברך ותרפאהו, ובזה אהיה אהוב למעלה ונחמד למטה. והצילנו משנאה ותחרות ולא אקנא באחרים ולא תהיה קנאת אחרים עלי, אלא השכן ביני ובין רופאים אחרים אהבה, אחזה, שלום וריעות ולא איבוש ולא אכלם בפניהם, אלא אהיה מכובד בעיניהם, ומאויבי תחכמי וירום ראשי על אויבי סביבותי מחכמתי ודעתי שפתי ברור ימללו, עד שאהיה לאות ופלא בעיניהם ולא יהיה פוצה פה ומצפצף רע עלי ולא על מעשי, ואם ח"ו יאמרו רע עלי, לא יאמנו דבריהם ולא יכשלו חבירי ואשמח בהם. ואם ח"ו חבירי ירעו מעשיהם, יהי רצון, שתשמור לפי מחסום ולא אגלה גבלותם אלא אזכה לתקן את אשר עוותו, ותתנגי לחן, לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ושומעי ויעשו מה שציייתי לעשות לחולה אם הרפואה ראוי, ואם אינו ראוי אנא ה' אלקי הקשה לבם שלא יעשו ושלא יפרסמו פן אזובה ז). אנא ה', אל אלקי הרוחות לכל בשר, אחת שאלתי מאתך, שתחזק כחי וזכרוני וכשאלך לבקר חולה הזכירני מיד רפואתו הראוי לו אם למדת, ואם לאו — מתחנן אני לפניך אדון כל הסבות, שתסבב סיבות וגלגולים, או איזה ספר רפואות ואלמד בו רפואתו, או איזה ויכוח בין רופאים עד שאזכה לידע רפואתו כי אתה הוא המסבב סיבות עולמך, כדכתיב והמסיבת מתהפך בתחבולותיו לפעלם כל אשר יצום על פני תבל ארצה. אנא גלגל על ידי זכות לעולם ואל תגלגל על ידי שום חובות בעולם, ח"ו, ואל תמצא לידי דבר רע ולא ימצא

דבר מקולקל על ידי **לא** אפגום גרמא למיתת אדם ח"ו בעולם, ולא יוזק אפילו באיבר מאיבריו, לא במזיד ולא בשוגג ולא אהיה בכלל טוב שברופאים לגיהנום⁹). אל תאסוף עם חטאים נפשי ועם אנשי דמים חיי, אלא בשביל הזכיות שתגלגל על ידי, שאפקח¹⁰) נפשות ישראל עמך ועל ידי תצילים מהמות, שאזכה בעוה"ז לטייל בתענוג הצריך לראות בטובת בחריך לשמוח בשמחת גוייך להתהלל עם נחלתך, ועיני תראה ירושלים נוה שאנן ואתהלך לפני ה' בארצות החיים. ואל יודקך שטן במעשי ידי כי לזכות ולטהר באתי. נא, פלטני מיד רשע מכל מעול ומחמץ, ולא תמסרני אפילו רגע אחד בידו פן ישיאני להתעולל עלילות ברשע ח"ו לתת איזה משקה או סם להזיק שום אדם או להפיל אשה הרה ח"ו¹¹). ואם ישיאני — קדמה פניו הכרעהו, פלטה נפשי ממנו, ה' עשקה לי. ערביני נא, כי אתה תקותי ה' אלקי מבטחי מנעורי, וטהר מחשבותי וזכה שרעפי לבל אחשוב מחשבה רעה ח"ו, ועל שום אשה בין בתולה בין בעולה בלכתי לבקרה, ולא אתור אחרי לבבי ואחרי עיני¹²), והצילני מכל היוק וחולי ומדוה המתרגשות ובאות בשביל החולי, יומם השמש לא יכני וירח בלילה אם אצטרך לבקרה בלילה.

ואנא בעל החסד והרחמים, גל עיני ואביטה סודות מעשיך הנפלאים ואת הסגולות והרפואות אשר יסדת בעשבים, ובאבנים, ובורעים, ובפרחים, בשרשים, בעלים, בעצים, ובפירות, ביין, ובשמנים, במימות ובשאר המשקים, בבע"ח אשר בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ, בפשוטים ובמרכבים, ובהם אניד זרועך לדור לכל יבוא גבורתך. יהי רצון מלפניך, שתשלח ברכה בכל מעשי ידי, ובשכר שיתנו לי על טרחי¹²) אראה ממנו סימן ברכה ואזכה להשתמש ממנו על מעשים טובים ומישרים לפניך להגדיל תורה ולהאדיר. ויהא מזונותי ומזונות זרעי וזרע זרעי מסורים בידך ולא ביד בשר ודם, ויהיו כרית גדול, וכדי שלא אצטרך ליטול דבר מן העניים החולים, אלא אדרבה, אזכה לחננם ממה שחוננתי, כי ממך הכל ומידך אתן לך. ותזכירני זכר טוב מלפניך, שבכל אשר אעשה אשכיל ואצליח. ובפרט במלאכה זו תגדיל עמי חסדיך, שיקראוני לרפאות חולים, אשר אפשר להם הרפואה ויהיו נרפאים על ידי עד החיות. ואשר הם בלתי אפשרי הרפואה ואנושה מכתם, שגורת שלא ירפאו מאותו החולי עד יום מותם, אל יקראוני לרפאותם, בסודם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבודי. ואם יכבדוני בני-אדם בשביל חכמתי — אל תביאני רגל גאווה, אלא נפשי יגמל עלי עמם כגמול עלי נפשי. ואל ישלוט בי יצר הרע ועין הרע ולא יחשדוני בשום דבר בעולם. ואל תביאני לא לידי נסיון ולא לידי ביוון, והצילני מהרהור חטא ועבירה ועוון מעתה ועד עולם. והלבש את נפשי בגדים נאים ופאר וכלי שרת הלא הם עטרת תפארת למראה טובות הריח למצוא חן בעיניך. וחזק כח הרגשות כל חושי, שיגדילו האמת מכח שאזכה לפניהם, ולא אטעה בשום אחד מהם לא בטעם, לא בריח, לא בראיה, לא בשמיעה ולא במישוש, אלא יאמר לי על הן הן ועל לאו לאו, על מר ועל מתוק מתוק, כדי לא יגיע שום נזק לחולה בשביל חולשי הרגשותי, וכן לחזק כח הדבור של חולה וכח רעיונותיו וזכרונו, שיגדילו

האמת מסכות החולי ולא יטעה בהם כלל ולא ישקר לי בהן לאיוו סבה, פן ח"ו אשגה גם אני בטעות, אלא אוכה להבין סבות חוליו מתוך דבריו ומתוך סמני חוליו, ואהיה ראוי וחכם להגיד לחולה העתידות לבוא לו כדי האמת דברי ואזהרותי אליו, וישמור כל אשר צויתיו. סמכני באמרתך ואחיה, אל תבישני משוברי, חפה נא מלבי את תקותי, אל תפן אל רשעי ואל תתעלם מבקשתי, וחנני וענני ושמע תפלתי, כי אתה שומע תפלתי. ועל הכל אני חייב להודות ולהלל ולשבח את שמך הגדול, כי טוב נגד חסידך תרב גדולתך, ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני ה' וגו' אמן". (ראה הערותי בעמ' 6—255).

הערות לשירו של ר' יהודה הלוי:

(1) — נקט לשון יחיד, כלשון הפסוק בירמיהו, י"ז, י"ד: רפאני ה' וארפא. אמנם בברכת שמונה-עשרה — הברכה השמינית — תקנו אנשי כנסת הגדולה בלשון רבים, וכבר נשאלה השאלה בין הראשונים לפי דברי התוספתא "שכל הכתוב ליחיד אין מכנים אותו לרבים", וראה בטור או"ח סי' קט"ז, כמה תירוצים לקושיא זו.

(7-8) — כך היא השקפת היהדות, שאף שנתנה רשות לרופא לרפאות, והיא רשות מצוה היא (שו"ע יו"ד של"ו, א), אין הרפואה תלויה ברופא בשר דם ובתרופות שהוא גותן, אלא בקב"ה, וכל ההשתדלויות הן בבחינת "הרבה שלוחים למקום". כך כתב בברכי יוסף (יו"ד סי' של"ו): "ינהג כדרכן של בני-אדם ואורח כל ארעא להתרפאות ע"י רופא ולבו בל עמו, רק ידבק בקונו למתקף ברחמי בכל לב ובו ידבק דוקא". ובספר חובות הלבבות (שער הבטחון, פ"ד): "וכאשר יבטח בבורא, ירפאהו מחוליו בסבה ובלתי סבה, כמו שכתוב: יישלח דברו וירפאם (תהלים, ק"ז)". ובשו"ת הרשב"א (ח"א, סי' תי"ג): "ואם חל המקרה בחליים, מותר לעסוק ברפואות, ובלבד שיהא לבו לשמים וידע שאמיתת הרפואה ממנו וכו'". ובמנחה בלולה: "כתוב (אצל אסא) בחוליו לא דרש את ה' כי ברופאים, אך החולה אם על ה' ישליך יתבו, מותר אח"כ לדרוש ברופאים, כי הקב"ה מקרב כל נסיו אל הטבע". וביד אברהם (ליו"ד סי' של"ו ס"א): "ומצוה היא (לרפאות), ובלבד שיהא לבו לשמים וידע שאמיתת הרפואה ממנו וידרשנו, ולא יכוון שהכל תלוי בסם פלוני ובאיש הרופא, וכמו שכתוב: גם בחוליו לא דרש את ה' כי ברופאים".

ובס' אורחות צדיקים, שער השמחה: "אע"פ שכל בריאת האדם וכו' בגזירת הבורא, מ"מ יש לאדם... לתקן לו הרפואות ויבטח בה' שירפאהו, זהרופא והרפואה באים לו מאת ה' לרפאהו... ועל המכנים עצמו בסכנה ואומר: אני בטוח בה', עליהם נאמר וכסיל מתעבר ובוטח... ועונשו גדול ממי שממית אחרים". (בענין זהות מחבר ס' אורחות צדיקים, כתוב בהקדמה לספר זה: "שם המחבר לא גודע לחכמים וכו', ומביאו הרמב"ם בפ"ד דאבות. ולפי הנשמע חברו רבו של הר"י מיגש, רבו של הרמב"ם, אמנם בשער השמחה, ד"ו, מזכיר המחבר את הרמב"ם: "כתב רבינו משה המיימוני וכו'", ויתכן שעקר הספר נתחבר לפני הרמב"ם וחלו בו הוספות לאחר דורו של הרמב"ם); ובקובץ אגרות

של החזון-איש (ח"א, אגרת קל"ו): "מ"מ צריך לפלס מאוד, כי שתי הנטיות
מקו האמת המדויק אינן ישרות, אם לבטוח יותר ממדרגת הבטחון שהגעתי אליו
באמת, ואם להאמין בהשתדלות טבעית יותר מדי".

הערות לשביעיתו של רופא

1. הרופא היהודי אמטוס לוזיטנוס (1511, פורטוגל — 1568, סלוניקי) הוא
מחבר שבועה זו. היה אנוס בספרד, גדל במעמדו, עד שהוזמן להיות רופא
האישי של האפיפיור ולבסוף נמלט לסלוניקי, חזר לחיק היהדות ונפטר כרופא
ליהודים. היה מגדולי חוקרי הרפואה במחצית הראשונה של המאה ה-16. ראה
מחניים, קכ"ב, תשל"ל, עמ' ט"ז.

2. זוהי כנראה תוספת מאוחרת יותר. ומה שמדגיש דוקא את עשרת הדברות,
לכאורה אין זה מתאים כל-כך להלכה, כי במס' ברכות (י"ב, א'), כתוב שבטלו
רבותינו, שיקראו את עשרת הדברות עם קריאת שמע מפני תרעומת המינים,
שאומרים שלהם מעלה על שאר התורה. ובשו"ת הרמב"ם (שאלה שס"ג) פסק,
שלא לעמוד בשעה שקוראים את עשרת הדברות בפרשת השבוע (יתרו, ואתחנן),
"בגלל שמגיע בזה מן ההפסד באמונה, ומדמים שיש בתורה מדרגות ומקצתה
מעולה ממקצתה, וזה רע מאוד". אומנם בשו"ע (ארו"ח סי' א', סעיף ה') פסק
הרמ"א, שדוקא בצבור אסור לקרות את עשרת הדברות, אבל ביחיד מותר לומר
בכל יום. וא"כ שבועה זו, שיש לה אופי של שבועת יחיד, בודאי מותר להזכיר
במיוחד את עשרת הדברות. וראה בהרחבה: א. הילביץ, שנה בשנה, תשל"ה,
עמ' 183-6.

3. הכוונה כנראה לסודות הרפואה, שנמסרו לרופאים מדור דור.

4. משפט זה וכמה משפטים הבאים אחריו אינם קשורים דוקא לרופא אלא
לכל אדם הגון. אומנם מצינו אצל הרופאים דרישה מוסרית רמה יותר משאר
כל אדם. וכך כותב אסף הרופא (164): "וגם נאה לחכם הרופאים המרפא חולה
להיות כל מלאכתו באמונה, במוסר ובדעת וברוב תבונות בכל מעשה תבונתו,
בכל מעשה רפואתו". הוא מכנה את הרופאים האמיתיים בתור "חכמי הרופאים
הולכי הישר" (409).

5. צריך לומר, שזה לפנים משורת הדין, שהרי עפ"י הדין מגיע שכר לרופא
ככל שידרוש, ואף דמים מרובים, ע"י בספר התשב"ץ, סי' תקפ"א: "ובענין
הרפואות, דרך בני-אדם ליתן דמים מרובים ולא נאמר ששיחק בו, כך פסק
רבינו יהודה ז"ל". ובשו"ת הרדב"ן (ח"ג, סי' תקנ"ו): "אבל אם התנה בשכר
הרופא הרבה, חייב ליתן לו, שחכמתו מכר לו ואין לו דמים". וכך נפסק בשו"ע
(יו"ד של"ו, ב): "הרופא אסור ליטול שכר החכמה והלמוד, אבל שכר הטורח
והבטלה מותר". ובס"ג: "אבל אם התנה בשכר הרופא הרבה, חייב ליתן לו,
שחכמתו מכר לו ואין לו דמים". וראה עוד בענין שכר הרופא להלן, עמ' 280
ובמקורות שצויינו שם.

6. הוספה מאוחרת, ויתכן שזה בגלל הצנזורה.
7. עובדה זו מופיעה ברוב השבועות של הרופאים. בשבועת האסקליפיאדים היא מנוסחת "לא אתן סם המות לשום אדם, אף אם יבקשנו, ולא עצה לכך". וראה לקמן בהערה 6 לתפלת הרופאים מספר תולדות אדם.
8. בשבועת האסקליפיאדים: "לעולם לא אתן סמא דנפצא לאשה". בענין אסור ההפלה המלאכותית לפי ההלכה ראה בקובץ זה, שער ב'.
הבעיות ההלכתיות הקשורות בהפלה מלאכותית הם:
- א. אסור דאורייתא משום "אביזרייהו דרציחה" — לפי כמה שיטות;
- ב. קל וחומר משום הוצאת זרע לבטלה;
- ג. מחבל או משחית, כי "עובר ירך אמו";
- ד. מניעת חיים בישראל, ביטול מצות פריה ורביה ובטול מצות "לשבת יצרה".
- ה. חשש לסכנת נפשות על פי הכלל: "כל מפלת בחזקת סכנה".
9. פילוסוף — אוהב חכמה.

הערות לתפלת הרופאים:

1. בצורה מקוצרת הובאה תפלה זו בספר "חכמי ישראל כרופאים", עמ' 180 (ד"ר ד. מרגלית).
2. במס' ב"ק, פ"ה, א': "ורפא ירפא — מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות". ובשו"ע יו"ד סי' של"ו ס"א: "והאי רשות מצוה היא". וראה מאמרי בעתון "הצפה" מיום י"ב תשרי תשכ"ו (8.10.65) "ורפא ירפא — בהלכה ובמחקר", שבו סכמתי את דעות הפוסקים והפרשנים על פסוק זה.
3. ראה לעיל הערתי (7—8) לשירו של ריה"ל וצרף לכאן.
4. הלשון הזו "מלאכת הרפואה" מקובלת בין הראשונים, ולדוגמא ראה בפרק ה' משמונה פרקים להרמב"ם: "שיש למלאכת הרפואה מבוא גדול במעלות השכליות והמידות ובידיעת הש"י ובהגיע אל ההצלחה אמיתית והיא למודם ובקשתם עבודה מן העבודות הגדולות". וב"ספר המבקש" לרש"ט פלקירא עמ' צ' (בהוצאת טרקלין): "מלאכת הרפואה מכל המלאכות חשובה, כי היא מלאכה וחכמה ואל חכמת הטבע קרובה".
5. הלשון "לפקח" על נפשות עמך ישראל היא, כנראה, כאותה לשון במס' כתובות, ה', א': "מפקחין פקוח-גפש בשבת", ופירש רש"י שם: פיקוח — פושקונברמ"ש בלעז. וכתב המתרגם שם, שזו מלה משובשת. ואומנם במס' יומא, פ"ד, ב' כתב רש"י: פקוח-דשקומברנ"ש בלעז ותירגם המתרגם: רעטטונג, בעפרייאונג (כלומר: הצלה). אומנם במס' שבת, ק"ג, א' פירש רש"י: פקוח-דיקומבימונ"ט בלעז, ובפירושו רש"י על הרי"ף שם: די שקוברמינ"ט — וכתב המתרגם: וועגריימונג, אבריימונג דעס שוטטעס (כלומר: הסרה) וראה במילונים, ולא באתי אלא להעיר.
6. עפ"י המשנה (שבת, קנ"א): "המאמץ (סוגר עיני הגוסס) עם יציאת הנפש הרייזה שופך דמים". ובמס' שמחות פרק א', המשילו את זה לגר שכבה והולכת, אדם מניח אצבעו עליה מיד ככתה, כי גוסס הרי הוא כחי לכל דבריו. וכן נפסק

בשו"ע י"ד סי' של"ט. יתכן, שמחבר תפלה זו נוגע כאן גם בבעית האותנויה — הרצח מתוך חמלה — שהחברה האנושית מתלבטת בה כבר רבות בשנים. נושא זה נדון בהרחבה רבה בעיקר ע"י רבני דורנו. ראה בנדון זה מאמרי בספר אסיא ג', עמ' 424 — 457 באריכות.

7. צ"ל: "אתבה".

8. משנה אחרונה במס' קידושין (דפ"ב), וכן הובא מאמר זה במס' סופרים, פט"ו. ה"י. מתוך דברי התפלה, מסתבר, שמחברה פירש מאמר זה לפי דרכו של הרמב"ן, בספרו "תורת האדם", סוף שער הסכנה: וזו שאמרו טוב שברופאים לגהינום, לגנות דרכן של רופאים בפשיעות ווודנות שלהם נאמר, אבל לא שיהא חשש אסור בדבר". וכך מסביר הרב ישראל ליפשיץ, בפירושו על המשנה "תפארת ישראל" (קידושין, פ"ד אות ע"ז): "מי שחושב עצמו, שהוא המומחה היותר טוב שברופאים — הוא מעותד לגיהנום, דבגאותו זאת סומך על ידיעתו בספק ואינו מתייעץ עם חבריו, כראוי למי אשר בפיו ובקולמוסו מונח חיים או מות, וגם ברוב גאותו אינו מסתפק שמא יטעהו דמיונו, ואינו חושש לעיין היטב בספרי הרפואות קודם שיתן להחולה סמי רפואה". וראה מאמרי בעתון "הצפה", מיום ג' חשון תשכ"ו (29.10.65) "רופאים לשבת ולגנאי", שקבצתי את שיטות המפרשים השונים בבאור מאמר זה, וראה: ספר אסיא ב', עמ' 21 — 28 בהרחבה.

9. ראה הערתי (5) לעיל.

10. ראה הערתי (8) לשבועת אמטוס לוויטנוס.

11. בנגוד ליתר העמים הקדמונים — כולל היוונים — לא הגבילה היהדות את הגבר מלרפא נשים. גם הנוצרים וגם המוסלמים הקפידו מאוד, שכל מין ירפא רק את בני־מינו. בתפלות הרופאים היהודיים מוצאים בקשות מעין זו, כגון: אסף הרופא הזהיר: "לא תתן יופי של אשה לעורר תאות זנות". הרופא רבי יעקב צהלון: "כשהרופא מבקר אשה יהא צנוע ולא יסור אחר שרירות לבו", ובתפלת הרופאים שלו: "זכה את מחשבותי וטהר את הרהורי שלא אחשוב רעה על אשה, בין בתולה ובין אשת איש, ולא אתור אחרי לבי ואחרי עיני". בהלכה מצינו דיון רחב על בעיית הייחוד של רופא וחולה, ותלות כאן אותן ההגבלות, שדין ייחוד מגביל כל יהודי ויהודיה. לבעיית הייחוד אצל רופא ראה: שו"ת ציץ אליעזר, ח"ו, סי' מ' פרק א', פרק י"ב; אוצר הפוסקים, סי' כ', סק"ב, אות ב'; שם, סקי"ח אות ד'; שם, סקל"ה, אות ז'; שם, סי' כ"ב, סק"א, אות ז'; הערות לאוצר הפוסקים, כרך ט', עמ' ק"ל; "הרפואה והיהדות" — פרק 10. וראה בפירוט בספר אסיא ב', עמ' 82 — 92 ובמקורות שציינו שם.

12. ראה הערתי (5) לשבועת אמטוס לוויטנוס.